

Бердалина Әсем Сәбитқызының
6D020100 – Философия мамандығы бойынша философия докторы (PhD)
ғылыми дәрежесін алу үшін диссертациялық жұмысына
АҢДАТПА

Диссертация тақырыбы: Заманауи қоғамдық дамудағы толеранттылық принципіннің рөлі.

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Диссертация толеранттылықтың әлеуметтік шындықтағы рухани құбылыс ретіндегі әлеуметтік-философиялық талдауын ұсынады. Сонымен қатар ашық типтегі әлеуметтік топтардағы тұлғааралық қатынастардың ажырамас мәдениетін құрайтын толеранттылық пен бейбіт өмір сүру идеясын жүзеге асырудың іргелі негізі ретінде әлеуметтік өмірді теориялық және әдіснамалық тұрғыдан түсінуді ұсынады.

Диссертациялық жұмыс тақырыбының өзектілігі ғылыми және теориялық қажеттілікке, сондай-ақ толеранттылық мәнін әлеуметтік құндылық ретінде жүзеге асыру тәжірибесіне байланысты. Толеранттылықты зерттеудің теориялық және әдістемелік қажеттілігі – оны этимологиялық тұрғыдан нақтылау және осы арқылы толеранттылық мазмұнын таза әлеуметтік құбылыс ретінде ғана емес, сонымен қатар рухани субстрат ретінде абстрактілі түсіндіру мәселесін алып тастау үшін осы принципке негізгі тәсілдерді бөліп көрсету.

Толеранттылық Шығыс және ежелгі антика дәуірінде де әлеуметтік құбылыстың мазмұны туралы мәселе көтерілгеніне қарамастан толеранттылықты қарастыру тарихы 18 ғасырдың аяғында басталады. Толеранттылыққа деген көзқарастар сол кездің өзінде қалыптасты, олар діни, саяси және этикалық ілімдер түрінде толеранттылық құбылысын бүгінгі күнге дейін саяси-этикалық тәжірибеде де, күнделікті өмірде де кездесетін формада сыни тұрғыдан қарастыруға негіз болды. Бұл бағыттың дамуы көп жағдайда аксиологияның пайда болуына байланысты, оның құрылымына толеранттылық әлеуметтік құндылық ретінде де енгізілді. Толеранттылық құндылық ретінде тек әлеуметтік философияда ғана емес, социологияда, психологияда, мәдениеттануда және саясаттануда рефлексияның пәні болып табылатындығын атап өткен жөн. Алайда, әлеуметтік философия шеңберінде толеранттылық идеясы таза мән ретінде қарастырылады және бір мезгілде адамдар арасындағы қатынастарда толеранттылық идеясының болуын болжайтын жағдайлармен және алғышарттармен барлық өзара әрекеттесуінде. Осыған орай, толеранттылықтың этимологиялық сферасы осы тұлғааралық қатынастар арқылы толеранттылық әлеуметтік категория ретінде әрекет ететін қоғамдастыққа тән интегралдық идеологиялық деңгейді білдіреді.

Бұдан шығатыны, толеранттылықтың әлеуметтік феномені олардың өзара үйлесімді қызметімен бірге әлеуметтік кеңістікті игеру процесінде

белгілі бір субъектілерге, жеке адамдарға және әлеуметтік топтарға қатысты өзіндік аксиологиялық бағдар ретінде әрекет етеді.

Толеранттылықтың практикалық маңыздылығы да жоғары. Ол, ең алдымен, толеранттылыққа негізделген кез-келген қоғамның өз дамуының өтпелі, өтпелі кезеңдерін жеңуге көбірек мүмкіндігі бар екендігінде. Бұл тікелей біздің қазақстандық қоғамға қатысты, оның көшбасшысы бір уақытта сыртқы, мемлекетаралық қатынастар саласында да, сондай-ақ көптеген халықтар мен этностар, діндер мен конфессиялар өмір сүретін территория болып табылатын Қазақстанның ішкі саясатына қатысты толеранттылықты да атап өтті.

Жоғарыда айтылғандай, толеранттылық – бұл қазақстандық қоғамдық өмірдің негізгі құндылықтарының бірі. Сондықтан оны түсіну қазіргі Қазақстанның әлеуметтік философиясы үшін өте маңызды болып көрінеді. Біздің елдегі толеранттылық ынтымақтастық және зорлық-зомбылық емес ұғымдарымен қатар мемлекеттік тұжырымдама формасына ие болды. Бұған біздің мемлекетіміздің посткеңестік кеңістіктегі экономикалық ұйымдарға енуі, ядролық қаруды жасаудан бас тартуы, қауіпсіздік мәселелері бойынша халықаралық конференциялар ұйымдастырудағы бастамашылығы және одан әрі қолдауы дәлел бола алады.

Соған қарамастан, біздің республикамыздың толеранттылық қағидатын жүзеге асырудағы оң жетістіктеріне қарамастан, толеранттылық құбылысын тұрақты түсінудің белгілі бір қажеттілігі сақталуда, бұл ең алдымен уақыт талабымен және осы құбылысты пайдалануды талап ететін процестердің өзгеруімен байланысты. Яғни, толеранттылық іс жүзінде жүзеге асырылатындықтан, оның нормативтік құқықтық ережелеріне емес, оның философиялық, дүниетанымдық түсініктеріне негізделуі керек.

Жағдай сонымен бірге кез-келген әлеуметтік құндылық сияқты толеранттылықты баршаға ортақ іс-қимыл стандарты шеңберіне қоюға болмайтындығымен күрделене түседі, ал бұл өз кезегінде толеранттылықтың нақты жағдайда өзінің қатаң анықталған перспективасында қолданылатындығын, оның қолданылуының өзгеруімен бірге өзгеруі мүмкін екендігін білдіреді. басқа жағдайға. Сонымен қатар, толеранттылық принципінің мазмұны ол жүзеге асырылатын қоғамның психикалық мәдениетіне тікелей байланысты.

Сонымен, толеранттылық құбылысын әлеуметтік құндылық ретінде әлеуметтік-философиялық тұрғыдан түсіну мәселесі жалпы дүниетанымдық тұрғыдан да, оны тікелей жүзеге асырумен байланысты да өзекті сипатқа ие.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты - рухани құбылыс және әлеуметтік құндылық ретінде түсінілген толеранттылықтың мәніне әлеуметтік-философиялық талдау жүргізу.

Диссертациялық зерттеудің мақсатына жету келесі міндеттермен қатар жүреді:

- толеранттылық құбылысы туралы нақты түсінік беру үшін қоғамдық қатынастар жүйесіндегі «басқа» құбылысының мәні мен маңызын анықтау;

- басқа әлеуметтік элементтердің субъект-субъектілік қатынастардың белгілі бір әлеуметтік формаларына әсер ету дәрежесін талдау;

- толеранттылық құбылысын адамның әлеуметтік шындықтағы дүниетанымы деңгейінде түсінудің рухани аспектілерін ашу;

- толеранттылық - бұл патологиялық немқұрайлылықтан шынайы қызығушылық пен құрметке дейін дамиды құбылыс деген ойды негіздеу. Сонымен, толеранттылық жаңа сапаға, рухани сүйіспеншілікке ауысады;

- білім беру жүйесінде толеранттылық этикасын қалыптастыру заңдылықтарын анықтау;

- Қазақстандық қоғамның дамуындағы толеранттылық генезисін және оның Қазақстан Республикасының сыртқы саясатын қалыптастырудағы рөлін көрсету.

Зерттеу нысаны - әлеуметтік және рухани құндылық ретіндегі толеранттылық.

Бұл зерттеудің тақырыбы – адамзаттың дүниетанымының тарихи қағидалары мен интенсивті жаһандану үрдісінде тұрған қазіргі әлемнің құндылықтар жүйесі аясындағы толеранттылық мәдениеті.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері.

Тақырыптың ерекшелігі жан-жақты зерттеуді қажет етті, сондықтан диссертацияда жалпы ғылыми қағидалар мен әдістермен қатар, өзара байланысты бірқатар философиялық әдістер мен принциптер қолданылды.

Осы диссертациялық зерттеу үшін олардың ішіндегі ең маңыздысы - даму принципі, сонымен бірге онымен тығыз байланысты тұтас көзқарас пен нақтылық қағидаты. Толеранттылық диссертацияда оның қалыптасу аспектісінде - әлеуметтік те, әлеуметтік-тарихи да, жеке-жеке қатынастарда да қарастырылады, сондықтан бірінші кезекте проблеманы талдау үшін даму принципі қажет болды. Оның үстіне, даму идеясы толеранттылық құбылысын оның өзгергіштігі мен белгілі әлеуметтік-тарихи салыстырмалылықтан ғана емес, сонымен қатар салыстырмалы толықтығынан, күрделі ішкі құрылымдылығынан көруге мүмкіндік берді.

Диссертациялық зерттеуде әлеуметтік-онтологиялық және әлеуметтік-антропологиялық тәсілдер де қолданылды, бұл толеранттылық сана мен мінез-құлық мүмкіндігі үшін сыртқы және ішкі жағдайларды үйлестіру қажеттілігіне назар аударуға мүмкіндік берді.

Тақырыпты ашу үшін маңызды болып табылатын «басқа», «шетелдік» және басқаларын талдағанда, қарама-қарсылықтардың бірлігінің диалектикалық принципі жанама түрде жасалды, бұл жаратылыстану ғылымында, сіздер білетіндей, бірін-бірі толықтыру, ал әлеуметтік-гуманитарлық салаларда - диалогтық принциптермен ұсынылған және белгілі бір дәрежеде бірін-бірі толықтырады.

Аксиологиялық тәсіл толеранттылық құбылысының рухани-адамгершілік мазмұнын және құндылық-семантикалық сипатын негіздеу үшін қолданылған.

Нақты тарихи дәуірлердегі толеранттылық парадигмаларының модификацияларын зерттеу кезінде объективтілік пен нақты историзм принциптері қолданылды.

Салыстырмалы тарихи (салыстырмалы) әдіс толеранттылық мәселесін оның әртүрлі әлеуметтік әлемдер жүйесіндегі түрлендірулер тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік берді.

Диссертацияда толеранттылық тақырыбына арналған әр түрлі аспектілердегі ойлау тарихы классиктерінің еңбектері, қазіргі заманғы қазақстандық және шетелдік философтар мен әлеуметтік-гуманитарлық зерттеулердің тиісті саласындағы мамандардың еңбектері пысықталды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы. Философиялық зерттеуде жаһандану дәуіріндегі толеранттылық принципін әдістемелік тұрғыдан талдап, автор келесі ғылыми нәтижелерге қол жеткізді:

- әлеуметтік-мәдени және топаралық айырмашылықтар құбылысы толеранттылықтың негізі болып табылатын позицияны ашты;

- айырмашылықтың әлеуметтік топтардың шоғырлануына конструктивті әсер ету заңдылықтары ашылды, олар осы әлеуметтік топтар элементтерінің өзара әрекеттесу логикасына сәйкес құрылымдалды;

- толеранттылықтың рухани құндылығы қоғамның моральдық-этикалық құндылықтар жүйесінде «басқалар» құбылысын қабылдау ретінде анықталады;

- толеранттылық - бұл патологиялық бей-жайлықтан шынайы қызығушылық пен сыйластыққа дейін дамитын құбылыс деген идея. Сонымен, толеранттылық жаңа сапаға, рухани сүйіспеншілікке ауысады;

- білім беру жүйесінде толеранттылық этикасын қалыптастырудың заңдылықтары ашылды;

- басқа мәдениеттер мен құндылықтарды қабылдаудың түркі мәдениеті негізінде дамып отырған қазіргі қазақстандық қоғамның психикалық деңгейі сипатталады және негізделген.

Қорғауға ұсынылған диссертацияның негізгі ережелері.

1. Толеранттылық идеологиялық принцип ретінде жалпы қажеттіліктері бар әлеуметтік топтар арасындағы айырмашылықтар құбылысына және оларға жету мен қанағаттандырудың көптеген жолдарына негізделген. Осыған орай, айырмашылық толеранттылықты дамыту мен қалыптастырудың қажетті құрамдас бөлігі болып табылады, бұл жағдайда мүдделерде, қажеттіліктерде, бірлескен өмірге деген көзқарастарда айырмашылық жоқ, толеранттылық бір топ өкілдерінің екінші топтың «басқаларының» тасымалдаушыларына белгілі бір қатынасын қалыптастыратын құбылыс ретінде мағынасын жоғалтады. топаралық және тұлғааралық қатынастар жүйесінде. Сонымен, айырмашылықтың болуы толеранттылық мәдениетін қалыптастырудың жүйені қалыптастырушы аспектісі болып көрінеді және олар диалектикалық тұрғыдан бірін-бірі толықтырады.

2. Толеранттылықтың әлеуметтік құндылығы сол арқылы басқа әлеуметтік әлемдермен өзара әрекеттесуге ашық белгілі бір әлеуметтік

құрылым өмір әлемін құра отырып, белгілі бір әлеуметтік топтың одан әрі даму жолдарының плюрализмінің болуына қарама-қарсы тұрады және «басқа» фактісін оның тарихының өзгергіштігін айтарлықтай толықтырады. Мәні жағынан «басқа» дегеніміз – белгілі бір қоғамдастықтың дамуына сындарлы әсер ететін компонент, және бұл тұрғыда толеранттылық - бұл қоғамдастықтың тұтастығы, бірлігі, келісімі, әрі қарай ұйымдасуы, күші, әлеуметтік топтың артықшылықты мәртебесі сияқты әлеуметтік құндылықтарды жүзеге асырудың тетігі. жалпы адам өмірінің өзіндік құрылымы ретінде. Әлеуметтік құрылымның даму деңгейінде толеранттылық ішкі және сыртқы әлеуметтік қақтығыстарға қарсы тұру қызметін де атқарады.

3. Толеранттылықтың рухани құндылығы әлеуметтік топтың өкілдерінің «басқа» құбылысын позитивті мағынада қабылдауымен, «басқасын» қажетті элемент ретінде түсінуімен және тарихи тұтастық ретінде адамзат идеясынан бастау алуымен анықталады. Толеранттылық рухани құбылыс ретінде әр түрлі тәртіптегі мәдениетке деген терең қатынасты анықтайды және сонымен бірге әр түрлі мәдени және дүниетанымдық модельдер аясында адамзат ұрпағының болмысы әр адам өзінің әлеуметтік мәнін ішінара құрайтын субстанция ретінде «басқа» мәнін қабылдауы керек екенін түсінеді.

4. Толеранттылық – бұл патологиялық бей-жайлықтан шынайы қызығушылық пен сыйластыққа дейін дамиды құбылыс деген пікір. Сонымен, толеранттылық жаңа сапаға, рухани сүйіспеншілікке айналады.

5. Білім беру жүйесінде толеранттылық этикасын қалыптастырудың заңдылықтары ашылды. Толеранттық сананы қалыптастырудың практикалық стратегиялары мен тетіктері әлі жасалынбаған және олар әмбебап бола алмайды. Сондықтан, бірінші кезекте, толеранттық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға - толеранттық білім беру ортасын құрудың негізіне назар аударған жөн.

6. Қазіргі Қазақстандағы толеранттылықтың жоғары деңгейі - бұл осы уақытқа дейін Қазақстан аумағында болған және өмір сүрген әр түрлі мәдениеттерді органикалық өзара байытудың тікелей салдары, ал бұл өзара ықпалдың психикалық негізі - ажырамас түркі мәдениеті матасындағы «басқа» құбылысқа деген түркі даласының көзқарасы. Осыған байланысты бұл өзара байыту қоршаған ортадағы шындыққа деген көзқарастың Қазақстанның бұрынғы және қазіргі мәдениеттеріне тән әр түрлі жақтарын синтездеудің ерекше тәсілін білдіреді.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңызы.

Теориялық маңыздылығы – зерттеу әлеуметтік қатынастар құрылымындағы және рухани рефлексия шеңберіндегі толеранттылық құбылысына принципиалды жаңа көзқарасты көрсетеді. Зерттеудің практикалық маңыздылығы, оның нәтижелері әлеуметтік құндылықтар мәселесін әрі қарай зерттеуде, сондай-ақ әлеуметтік философия, саясаттану, әлеуметтік психология, конфликтілерді басқару, дін философиясы саласындағы әдіснамалық ғылыми жұмыстарда қолданыла алады.

